

Racionalizam i empirizam u geografiji

Milan Vresk*

U ovom radu dat je kratak pregled utjecaja izvornih ideja racionalista i empirista na razvoj geografske misli od 19. stoljeća do danas. U pregledu su posebno izdvojena tri razdoblja u kojima je empirizam, odnosno racionalizam u geografskom konceptu posebno došao do izražaja. To se odnosi na koncept tradicionalne geografije ("stare geografije") s težištem na regionalnoj geografiji, zatim na konceptu "nove geografije" i njezinom prostornom konceptu te na razdoblje humanističke geografije.

Ključne riječi: racionalizam, empirizam, hermenutika, pozitivizam, historizam, geografski koncept, cjelina, prostor, regija.

Rationalism and Empiricism in Geography

This work presents a resume of the influences which the rationalists' and empiricists' original ideas had on the development of the geographic thought from the 19th century to our days. Three periods in which empiricism, or rationalism became prominent in the geographic concept, have been particularly singled out. It concerns the concept of traditional geography ("old geography") with the stress on the regional geography, then the concept of "new geography" and its spatial conception, and the period of humanistic geography.

Key Words: rationalism, empiricism, hermeneutics, positivism, historicism, geographic concept, whole, space, region.

Pronaći način spoznavanja svijeta i pojedinih pojava u njemu jedan je od ključnih interesa svake znanosti i filozofije. Stalna težnja spoznavanja poticala je filozofe da traže načine kako doći do prave istine, kako objasniti ili razumjeti neku pojavu. U ovom radu bit će riječi o filozofskim pristupima koji su za razvoj moderne znanosti imali odlučujuću ulogu. To su racionalizam i empirizam.

Racionalizam i empirizam uvelike su utjecali na razvoj geografske misli 19. i 20. stoljeća. Značenje navedenih filozofskih gledanja u geografiji mijenjalo se tijekom vremena, s ponekad naglašenim obratima. Živimo u vremenu kada dva filozofska pravca ponovo u geografiji raspiruju teorijske rasprave. To je, uostalom, bio glavni povod za pisanje ovog rada. Njegov je zadatak prikazati utjecaj empirizma i racionalizma u geografskim istraživanjima i time potaći metateorijske rasprave među geografima Hrvatske.

* Dr. sc., red. prof., Geografski odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet, Marulićev trg 19, 10.000 Zagreb, Hrvatska/Croatia

UTEMELJENJE MODERNE ZNANOSTI

Smatra se da su temeljne ideje za razvoj moderne znanosti postavljene u 17. i 18. stoljeću. To je novovijekovo razdoblje čovječanstva u kojem su stvorene materijalne i duhovne osnove za brži napredak. Prisjetimo se da je to razdoblje u kojem je poznata slika svijeta. Veze između pojedinih kontinenata, pogotovo s Evropom, sve su veće. Merkantilizam koji je ekonomski, uz zanatstvo, obilježio 17. i 18. stoljeće, potakao je globalne veze i litoralizaciju života. U takvim prilikama težilo se za novim saznanjima o svijetu i životu. Znanost i filozofija trebali su dati odgovor na mnoga pitanja tadašnjeg doba (Pohl, 1986.).

Drži se da su 15. i 16. stoljeće prijelazna stoljeća u razvoju čovječanstva iz starog u novi vijek. To je razdoblje renesanse (preporoda) u kojem se u središte interesa stavlja čovjek i ističu ljudske vrijednosti. Na pomolu je radanje novog, renesansnog humanizma.

U doba renesanse filozofija i znanost dobivaju nove mogućnosti. Filozofija se odvaja od teologije, a znanost od religije. Spoznavanje se istovremeno sve više oslobađa dogmatizma, a razum od vjere. S obzirom na to, shvatljivi su doprinosi djelovanja filozofije i znanosti u 17. i 18. stoljeću.

Filozofija i znanost 17. i 18. stoljeća uvelike su svoj interes usmjerile na traženje metode spoznavanja. U tome su se istakla dva filozofa koji su, kako se smatra, utemeljitelji novovjeke filozofije. To su Francis Bacon (1561.-1626.) i Rene Descartes (1596.-1650.). U traženju spoznaje metode Bacon polazi od empirijske prirodne znanosti, a Descartes od matematike i fizike. Na taj način nastala su dva oprečna metodološka pristupa na kojima će se temeljiti moderna znanost. To su racionalizam i empirizam (Lelas, Vukelja, 1996.).

Racionalizam je pravac u teoriji spoznavanja koji smatra da je svijet i pojave u njemu jedino moguće spoznati mišljenjem. Po njemu čovjek je misaono biće koje mišljenjem dolazi do istina i spoznaja kao urođenih oblika ljudskog uma. Riječ je, dakle, o istinama i spoznajama koje postoje nezavisno od ljudskog opažanja i iskustva. Dedukcija je postupak kojim se dolazi do istine.

Za razvoj racionalizma posebno značenje imalo je djelovanje francuskog filozofa R. Descartesa. Osim njega, razvoju racionalizma pridonijeli su Baruch de Spinoza (1632.-1677.), te Gottfried W. Leibnitz (1646.-1716.). Oni su svojim radovima utjecali i na druge filozofe koji će imati značajan utjecaj na razvoj geografske misli. To se posebno odnosi na J. G. Herdera, I. Kanta i druge (Barbarić, 1997.).

Empirizam, za razliku od racionalizma, smatra da je izvor znanja isključivo naše iskustvo. Iskustvom doći do znanja podrazumijeva uporabu naših osjetila. Po empiristima čovjek se rađa bez ikakvih znanja ("tabula rasa"). Znanja se postepeno stječu tijekom života. Uloga ljudskog uma je u tome da pomogne oblikovati znanje iskustvom stečenih činjenica. Uredene predodžbe i ideje kod čovjeka, po empiristima, ne postoje.

Kako je već rečeno, smatra se da je Francis Bacon imao najveće zasluge za razvoj empirizma. Za njega je metoda kojom se dolazi do istine istinska indukcija. Riječ je o postupku koji počinje pojedinačnim opažanjem te se opreznim provjerama dolazi do aksioma na osnovi kojih se deduktivno mogu izvoditi pojedinačni rezultati i djela. Empirizam počiva na sustavnom motrenju, uspoređivanju i provjeravanju.

Značajne doprinose razvoju empirizma dali su sa svojih aspekata T. Hobbes (1588.-1679.), Lock (1632.-1704.), G. Berkeley (1685.-1753.), D. Hume (1711.-1776.) i drugi.

Na razvoj filozofske i znanstvene misli utjecali su i renesansni mislioci kao što su N. Kopernik (1473.-1543.), J. Kepler (1571.-1630.), G. Galilei (1564.-1647.).

Na spomenutim idejama temeljen je ubrzani razvoj fizike, matematike i drugih prirodnih znanosti. Valja naglasiti da su filozofske ideje racionalista i empirista uvelike utjecale na razvoj, ne samo tradicionalne ("stare"), već i "nove" geografije. U ovom kratkom i informativnom pregledu istaknut ćemo samo najznačajnije ideje koje su se odrazile u razvoju geografske misli. To se prvenstveno odnosi na poimanje prostora, na objekt i metodologiju geografije.

Descartes je razvijao prirodnoznanstvenu sliku svijeta. Kod njegovog poimanja subjekta i objekta postoji dihotomija. Nasuprot subjektu postoje stvari i pojave vanjskog svijeta čiji se oblik, položaj i promjene mogu matematički opisati. Njegova metoda je dedukcija. Ona ima analitički i sintetički dio. Analitički dio obuhvaća matematički opis objekata vanjskog svijeta. Sintetički dio služi da se na osnovi analitičkih saznanja promišljanjem dode do općih saznanja te da se dedukcijom izvode nove postavke. Pojam prostora dalje je razrađivao Newton. Smatra se da je prostorni koncept oblikovan idejama Descartesa i Newtona i da je stvorena ontološka osnova za razvoj prostornog koncepta "nove" geografije. Razvoju ovog koncepta pridonijele su ideje empirista, a naročito Bacona.

Za kartezijansku (dekartovsku) geografiju, da je tako nazovemo, bitno je to da svijet gleda kao cjelinu u kojoj postoji realan prostor. Prostor je shvaćen kao mjesto na kojem su smještene stvari i pojave. Stvari i pojave se mogu analizirati i matematički opisati. Promjene u prostoru mijenjaju se tijekom vremena s promjenom svijesti ljudi. Razumijevanje svih promjena na relaciji vrijeme-prostor moguće je interpretacijom ljudske svijesti koja je dovela do promjena.

Pitanja cjeline, jedinstva i raznolikosti te vremenske dimenzije razrađivali su i drugi mislioci. Za razvoj geografske misli posebno valja istaći ideje Leibniza, Herdera i Kanta.

Leibniz je u svojem učenju o monadama postavio pitanje objekta i subjekta. On subjekt i objekt ujedinjuje u jednu supstancu. Subjekt je primaran, ali je on istovremeno i objekt za druge subjekte. Stvarnost se, po njemu, sastoji od subjekata koji za pojedine druge subjekte imaju karakter objekta. Tijelo i duša čine jedinstvo. Promjene monada ne vrše se pod vanjskim utjecajem, već po unutrašnjim principima. Ove promjene nisu prostorne. Prostor nema apsolutni karakter. On je samo jedan oblik gledanja (Anschauungsform), jedna indicija za unutrašnju raznolikost monada.

Herder je prihvatio ideje jedinstva subjekta i objekta primjenjujući ih i u historiji. Smatra se osnivačem historizma. Razvija genetički princip i Verstehen (razumijevanje) metodologije. Po njemu se ljudsko djelovanje može razumjeti samo kroz "totalitet života", u kojem je jedan subjekt povezan s drugim subjektima. Ljudski rod ima različite oblike pojavnosti na Zemlji te se može promatrati kroz jedinstvo i raznolikost. Jedinstvo je rasčlanjeno u jedinke (pojedine osobe, životne grupe, narode itd.). Individualiteti reprezentiraju cjelinu (Schultz, 1998.).

Na razvoj i položaj geografije u sistemu znanosti imale su utjecaj ideje I. Kanta. Kant je geografiju definirao kao horološku znanost. Njzin je zadatak da analizira i osvijetli razmještaj stvari i pojava u prostoru. Ona, dakle, mora odgovoriti na pitanje GDJE? (gdje se nešto nalazi). Kant povezuje racionalizam i empirizam te je utjecao na razvoj horološkog koncepta, ali i prostornog koncepta u geografiji (Pohl, 1986.).

Iz navedenih izdvojenih misli može se izvesti zaključak da su empirizam i racionalizam 17. i 18. st. utjecali na razvoj dvaju koncepata u geografiji. To su idiografsko-hermeneutički i prostorni koncept. Oni se u geografiji smjenjuju ili primjenjuju paralelno.

GEOGRAFIJA A. V. HUMBOLTA I C. RITTERA

Drži se da su A. V. Humbolt i C. Ritter osnivači moderne geografije. Oni su najdirektnije bili pod utjecajem Leibniza i Herdera. Humboldt ima vodeće značenje za razvoj opće, a napose fizičke geografije. Bio je pod jačim utjecajem Leibniza i njegove prirodne filozofije. Ritter je bio pod jačim utjecajem Herdera. Kao njegov sljedbenik uvelike je utjecao na razvoj kulturne i regionalne geografije.

Humboldt razvija empirizam u prirodoznanstvenim istraživanjima. Konačan cilj po njemu je traženje zakonitosti. Služi se indukcijom. Istraživanje po njemu treba početi opažanjem te se nastaviti eksperimentnom. Prirodu Humboldt shvaća kao jedinstvo raznolikosti, kao vezu raznolikog i sveukupnog prirodnog sadržaja i prirodnih snaga životne cjeline. Humboldt naglašava značenje jedinstva i kauzalnost prirodnih elemenata i životnu cjelinu. Po njemu valja analizirati pojedine elemente da bi se shvatilo jedinstvo i cjelina te njihove unutrašnje zakonitosti. Takve ideje kasnije su potakle osamostaljivanje pojedinih poddisciplina fizičke geografije. Za Humboldta je cjelina kozmos, odnosno svijet. Ova cjelina sastoji se od mnoštva individualiteta koji za sebe čine jedinstvo.

C. Ritter je, kako je već rečeno bio pod jakim utjecajem Herdera i njegovog historizma. Svoju geografiju (Erdkunde) Ritter gradi na idejama cjeline (die Erde) i njezinih dijelova. Dijelovi (regije) su organske cjeline oblikovane historijskim razvojem. Riječ je o jednom idiografskom, historijsko-hermeneutičkom pristupu (Beck, 1973.).

EMPIRIZAM I RACIONALIZAM U TRADICIONALNOJ GEOGRAFIJI

Tradicionalnu ili modernu geografiju, kako se najčešće naziva, utemeljili su, kako je rečeno, Humboldt i Ritter početkom 19. stoljeća. U daljnjem razvoju njezinog koncepta uvelike je bio prisutan racionalizam. Kako nam je dobro poznato, tradicionalna geografija je bila podijeljena na opću i posebnu (regionalnu) geografiju. Opća se dijelila na fizičku geografiju i antropografiju, a bila je u funkciji regionalne geografije. Konačan cilj proučavanja tradicionalne geografije bio je izdvajanje i opisivanje regije. Regionalna geografija imala je primarno značenje i ona je trebala osigurati jedinstvo geografije kao znanstvene discipline.

Pojam regije teoretski je oblikovao Ritter u duhu racionalističkih ideja Leibniza i Herdera. Ritter polazi, kako je već rečeno, od Zemlje kao cjeline (die Erde) koju čine manji dijelovi njezine površine. Ti manji dijelovi su regije. Riječ je o "organskim" cjelinama koje imaju svoj "neponovljivi identitet". Regionalni identitet rezultat je međuzavisnog djelovanja čovjeka i prirode u određenom historijskom okviru. U ovakvom poimanju regije izraženo je jedinstvo subjekta i objekta. Ovdje je, dakle, došla do izražaja ideja o monadama. Metodologija je verstehen. Razumjeti "individualitet" (neponovljiv) jedne regije moguće je analizom subjektivnog svijeta ljudi u određenom historijskom okviru na određenom dijelu Zemljine površine. Riječ je, dakle, da se ponovi, o jednom hermeneutičko-idiografskom pristupu shvaćanja regije. U njemu je jače izražen historizam vidljiv u historijsko-genetskom tumačenju regije.

Francuski geograf P. Vidal de la Blache u svojem konceptu također naglašava "organsko" jedinstvo čovjeka i prirode. Njemački geograf Hettner djelovao je pod utjecajem Kanta, odnosno neokantizma. On također u duhu Gestalt teorije u poimanju regije polazi od cjeline. Zemlja (die Erde) je ta cjelina, a regije su dijelovi te cjeline. On, međutim, u odnosu na Rittera (koji je iskovao pojam Erdkunde), više pažnje poklanja dijelovima, odnosno regijama (naglašava pojam Länderkunde).

Tradicionalna geografija s težištem na regionalnoj geografiji bila je, dakle, uvelike teoretski oblikovana pod utjecajem racionalizma. On joj je, možemo reći dao historijsko-hermeneutički i idiografski karakter.

EMPIRIZAM "NOVE GEOGRAFIJE"

Na razvoj "nove geografije" od sredine 20. st. kao prostorne znanosti uvelike su utjecale pojedine ideje empirista i racionalista 17. i 18. stoljeća. Posebno se to odnosi na empirizam i njegovu metodologiju.

Najprije treba istaći da su Descartes i Newton sa svojim idejama utjecali na poimanje prostora. "Nova geografija" se razvija kao empirijsko-analiitička, odnosno pozitivistička znanost. Ona težište svojeg interesa stavlja na prostor i njegovu organizaciju. Riječ je o realnom, stvarnom prostoru koji ima izomorfnu karakter. Prostor je u ovom smislu shvaćen kao spremište, kutija ili kontejner za stvari i pojave. Znanstveni interes usmjeren je na objašnjenje (erklären) prostornog razmještaja, odnosno lokacije pojava i njihovih promjena. Riječ je, dakle, o prostorno-znanstvenom pristupu, odnosno o prostornom konceptu.

Ovakvim pristupom teži se objašnjenju prostornim strukturama, interakcijama i procesima. Strukturu čine lokacije i regije, interakcije prostorne cirkulacije ljudi, roba i informacija, a proces promjene u strukturi i interakcija u vremenskoj dimenziji. U analizi prostorne strukture pristupa se sistemološki. Utvrđuju se i analiziraju prostorni sistemi.

Za njih je bitno to da imaju svoju prostornu raširenost, svoju strukturu i okolinu. Za funkcioniranje prostornih sistema bitno značenje imaju prostorne varijable. Najznačajnije su distanca (udaljenost), dostupnost, lokacija i smjer. U analizama

koriste se matematičke i statističke metode izdvojene "kvantitativnom revolucijom" (Harvey, 1969.).

Znanstvenu metodu za analizu razradili su članovi Bečkog filozofskog kruga. Riječ je o hipotetičko-deduktivnom postupku, odnosno kritičkom racionalizmu (Johston, 1983.).

Prostorni koncept u geografiji razvija se 50-ih godina u Americi i širi na druge kontinente. On je potiskivao tradicionalni idiografski koncept s historijsko-hermeneutičkim pristupom i težištem na regionalnoj geografiji. Riječ je o teorijskom pristupu čija epistemologija su činjenice realnog svijeta, a ontologija su znanja koja se mogu verificirati. Njegova deduktivna metoda je složen proces kojim se pronalazanjem zakona i teorija objašnjavaju pojedine pojave. Cilj istraživanja više nije razumijevanje, već objašnjenje (Taaffe, 1974., Harvey, Holly, 1981., Wirth, 1979.).

Prostorni koncept u okviru "nove geografije" ima u posljednjih četrdesetak godina dominantno značenje. No, u posljednjih dvadesetak godina prostorni koncept u geografiji doživljava velike kritike. To je uvjetovalo pojavu teorijskog pluralizma u geografiji danas. Osim prostornog koncepta koji počiva na osnovama pozitivizma, odnosno empirijsko-analitičkom pristupu, u geografiji zapaženu ulogu imaju još dva pristupa: strukturalizam i humanizam (Gregory, 1978.; Holt-Jensen, 1980.).

RACIONALIZAM I EMPIRIZAM U DANAŠNJOJ GEOGRAFIJI

Današnju geografiju karakterizira, dakle, pluralizam teorijskih pristupa. Njih po epistemološkim i metodološkim karakteristikama možemo svrstati u tri, odnosno četiri skupine (Tab. 1). Među njima, po svojem značenju, u svakom slučaju, još uvijek imaju glavno značenje empirijsko-analitički, odnosno pozitivistički pristupi. Riječ je, kako je rečeno, o pristupima koji geografiju razvijaju kao monističku znanost.

Tab. 1. Znanstveni pristupi u geografiji i njihova glavna obilježja

Pristupi	Epistemologija	Ontologija	Metodologija	Cilj
empirijsko-analitički	osobna iskustva realnog svijeta	iskustva koja se vide da postoje	dokazivanje činjenicama	deskripcija pojave
pozitivizam	objektivna iskustva realnog svijeta	iskustvena znanja koja se mogu verificirati	znanstvena metoda	objašnjenje pojave
strukturalistički	ideje, rezoniranje	strukture koje se ne mogu izravno opažati	konstrukcija teorije o realnim strukturama	otkrivanje
humanistički	činjenice subjektivnog svijeta	znanja koja se prihvate da postoje	interpretacija subjektivnog svijeta	razumijevanje

Međutim, na pozitivističku metodologiju i prostorni koncept "nove geografije" postepeno se zaoštravala kritika. Ona je, prije svega, bila uvjetovana spoznajom da se mnoge pojave, pogotovo u društvu, ne mogu objasniti prikupljenim činjenicama i njihovim interpretacijama. Postepeno su se javljali i drugi teorijski pristupi s težnjom da budu alternativa pozitivizmu. Ovom prilikom izdvojiti ćemo značajnije pristupe.

Strukturalizam je jedan od alternativnih pristupa. Vežan je za političku ekonomiju. Cilj njezinog istraživanja je otkrivanje uzroka nastanka nekih struktura kao funkcionalnih dijelova širih struktura. Njegova primjena u geografiji posebno je izražena u regionalnoj geografiji, utvrđivanju nejednakog razvoja, socijalnoj segregaciji itd.

Behaviorizam se u geografiji jače primjenjuje šezdesetih i kasnijih godina, iako je bio prisutan i ranije. Njegova primjena je uvelike bila odgovor na nezadovoljavajuća objašnjenja odnosa čovjeka i okoline. Riječ je o teorijskom pristupu koji teži rasvjetljavanju reakcije pojedinaca njihovih posljedica u prostoru koje su uvjetovane poticajima iz okoline. Behaviorizam se izvorno razvijao u psihologiji te se širi i u geografiji. Pri tome treba istaći značenje Gestalt teorije koja u međuzavisni odnos poticaj-reakcija uključuje percepciju kao misaoni proces. Behaviorizam je u geografiji jače primjenjivan u istraživanju lokacije, centralnih naselja i njihovih gravitacijskih područja, analizi pejzaža i drugih pojava.

Behaviorizam je po svojem karakteru izvjestan prijelaz između empirizma i racionalizma. Njegova epistemologija je subjektivan svijet, ali je prikupljanje podataka i njihova obrada još uvijek u metodološkom okviru pozitivizma (Downs, 1970.; Gold, 1980.; Bird, 1993.).

Istraživanja difuzije inovacija jedan je oblik behaviorističkog procesa. Ovaj oblik prostornog istraživanja ima svoj duži razvojni put. Značajnija faza njegove primjene uslijedila je pedesetih godina, kada se, osim determinističkih, počinju primjenjivati stohastičke metode (Windhorst, 1983.; Wirth, 1979.).

Humanistički pristupi uvode se u geografiju kao kritika i alternativa pozitivizmu, oni su izraženi u istraživanjima pojedinih pojava i na određenoj razini. Prvenstveno se to odnosi na istraživanja socijalnih pojava na lokalnoj i regionalnoj razini koje pozitivizam ne može objasniti analizom prikupljenih činjenica. Riječ je, dakle, o antiempirijskim pristupima.

Humanističkim pristupima odbacuje se postojanje realnog svijeta, u prvi plan stavljaju subjektivan svijet, čovjeka kao misao, biće i njegov um. Geografija koja se služi humanističkim pristupima u literaturi, pogotovo engleskog jezičnog područja, zove se humanistička geografija (Tuan, 1976.). Humanistička geografija čovjeka tretira kao pojedinca u stalnoj interakciji s okolinom mijenjajući istodobno sebe i svoju okolinu. Ona teži razumijevanju ove interakcije i njezinih posljedica. Njezina epistemologija je subjektivni svijet, a ontologija je ono što se prihvati da je tako (common sense). Metodologija je Verstehen, tj. interpretacija i razumijevanje osobnog svijeta (Johnston, 1983.; Cloke, Philo, Sadler, 1991.).

U okviru humanizma razvijala su se tri koncepta s izvjesnim konceptijskim razlikama. To su idealizam, egzistencijalizam i fenomenologija. Ova tri humanistička pristupa pojedini geografi su pokušavali primijeniti i u geografiji. Najčešću primjenu ipak je doživjela fenomenologija (Guelke, 1974.; Buttner, 1976.; Tuan, 1976.). Između pojedinih navedenih pristupa u geografiji se često teško uočavaju konceptijske razlike, a stoga se najčešće govori samo o humanističkom pristupu (Kirk, 1963.).

Humanistički pristupi u geografiji naglasili su pitanje objekta istraživanja. Interes za prostor, dominantan objekt istraživanja pozitivističke geografije je smanjen, a jače je

usmjeren na mjesto, okolinu, pejzaž i regiju (Entrikin, 1994). Po svojem karakteru humanistička geografija je historijsko-hermeneutička znanost. U nju su utkane ideje racionalizma 17. i 18. stoljeća.

Kako je rečeno, humanistička geografija u prvi plan stavlja čovjeka, njegov razum, njegovu svijest i njegove akcije u prostoru u kojem živi. Pogotovo se to odnosi na dnevni životni prostor (engl. everyday world; njem. Lebenswelt). U svjetskoj literaturi, prvenstveno na engleskom jezičnom prostoru, u gornjem smislu razvijen je koncept "place" (mjesto). On, najjednostavnije rečeno, težište stavlja na razumijevanje svijesti pojedinca, socijalnih grupa i mjesta (Tuan, 1974.; Johnston, 1991.).

Vremensko-prostorna geografija (time-space geography) jedan je konceptijski aspekt istraživanja "svakodnevnog svijeta". On počiva na inicijalnim idejama Hägerstranda, a "mjesto" (place) sagledavaju kao historijski proces uzajamnih promjena čovjeka, društva i okoline (Pred, 1984.). Povezano s time, valja istaći i teoriju strukturiranja koju je razradio A. Giddens (1984.).

U novije vrijeme neki njemački geografi pokušavaju geografiju koncipirati kao hermeneutičku znanost (Pohl, 1986.). Pri tome se oslanjaju na izvorne ideje racionalista, Descartesa, Leibniza, Herdera, Kanta te kasnijih filozofa, Husserla, Schütza i drugih.

Riječ je, prije svega, o konceptu nove regionalizacije u kojoj se regija tretira kao mjesto kulturne indentifikacije i regionalne svijesti (regionale Lebenswelt). Jednostavno rečeno riječ je o prostoru s kojim se pojedinci identificiraju, posjeduju regionalnu svijest (Regionalbewusstsein), djeluju i tijekom vremena mijenjaju sebe i okolinu (Pohl, 1993.).

ZAKLJUČAK

Iz naprijed izloženog teksta vidljivo je da racionalizam i empirizam 17. i 18. stoljeća uvelike utječe na razvoj geografske misli sve do danas. Štoviše, i danas pojedini teoretičari posežu za izvornim idejama pojedinih mislilaca.

Za razvoj tradicionalne (moderne) geografije u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća posebne zasluge imaju njemački geografi i njihove geografske škole. Oni pod utjecajem racionalista razvijaju holistički i idiografski, historijsko-hermeneutički pristup. Objekt istraživanja su regije kao neponovljive, organske jedinice sa svojim identitetom kao rezultata međusobnog historijskog djelovanja čovjeka i prirode.

Empirizam te kartezijansko-newtonsko shvaćanje prostora utjecali su na razvoj koncepta "nove geografije". Težište njezinog proučavanja nije više regija, već organizacija prostora. Riječ je, dakle, o prostornoj znanosti koja teži objašnjenju prostorne organizacije, prostornih struktura i procesa na osnovi utvrđenih općih zakonitosti i teorija do kojih se dolazi obradom činjenica realnog svijeta korištenjem Znanstvene metode.

Humanistički pristupi koji se u posljednjih tridesetak godina javljaju u geografiji kao, uglavnom, reakcija na njezin prostorni koncept i pozitivističku osnovu, opet se vraćaju na ideje subjektivnog svijeta i metodologiji hermeneutike. Težište istraživanja je lokalna razina, životni prostor (Lebenswelt, Lifeworld) u kojem se ispoljava jedinstvo čovjeka i okoline u stalnoj probrazbi.

POZIVNE BILJEŠKE

1. Znanstvene discipline se mogu podijeliti na više načina. One mogu biti teorijske i primijenjene, te fizičke i socijalne znanosti. Znanstvene discipline se međusobno razlikuju po ciljevima, teorijskim i metodološkim obilježjima. S ovog aspekta ističemo podjelu na empirijsko-analiitičke, strukturalističke i humanističke znanosti. Njihove epistemologije i ontologije, koje govore o porijeklu i karakteru znanja, vrlo su različite. Njihove metodologije, kako je vidljivo iz navedene tablice, također se međusobno razlikuju.

LITERATURA

- Barbarić D., 1997.: Filozofija racionalizma; Školska knjiga
- Beck H., 1973.: *Geographie Europäische Entwicklung in Texten und Erläuterungen*, Alber
- Benko G., Strohmayr U., ed 1997.: *Space and Social Theory. Interpreting Modernity and Postmodernity*, Blackwell
- Bird J., 1993.: *The Changing Worlds of Geography*; Clarendon Press
- Buttimer A., 1976.: *Grasping the Dynamism of Lifeworld*; *Annals of the AAG*, Vol. 66 N. 2
- Cioke P., Philo C, Sadler D., 1991.: *Approaching Human Geography*; Chapman
- Downs R. M., 1970.: *Geographic space perception: past approaches and future prospect*; *Progress in geography*, Vol. 2
- Entrikin J. N., 1994.: *Place and region*; *Progress in Human Geography*, 18, 2
- Giddens A., 1984.: *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*; Polity Press
- Gregory D., ed 1978.: *Ideology, Science and Human Geography*; Hutchinson
- Gold R. J., 1980.: *An Introduction to Behavioural Geography*; Oxford Uni. Press.
- Guelke, 1974.: *An Idealist Alternative in Human Geography*; *Annals of the AAG*, Vol. 62, N. 2
- Hard G., 1973.: *Die Geographie. Eine wissenschaftstheoretische Einführung*; Gruyter
- Harvey D., 1969.: *Explanation in Geography*; Arnold
- Harvey E. M., Holly P. B., 1981.: *Themes in Geographic Thought*; C. Helm
- Holt-Jensen A., 1980.: *Geography. Its History and Concepts*; Haper, Row
- Johnston R. J., 1983.: *Philosophy and Human Geography. An Introduction to Contemporary Approaches*; Arnold
- Johnston R. J., P. Claval, ed 1984.: *Geography since the Second World War*; Croom Helm, Barnes and Noble
- Johnston R. J., 1991.: *A Question of Place*; Blackwell
- Kirk W., 1963.: *Problems of Geography*; *Geography*: Vol. 48. N. 221
- Lelas S., Vukelja T., 1996.: *Filozofija znanosti*; Školska knjiga
- Pohl J., 1986.: *Geographie als hermeneutische Wissenschaft. Ein Rekonstruktionsversuch*; *Münchener Geographische Hefte* Nr. 52
- Pohl J., 1993.: *Regionalbewusstsein als Thema der Sozialgeographie*; *Münchener Geographische Hefte*, 70
- Fred A., 1984.: *Place as Historically Contingent Process: Structuration and the Time-Geography of Becoming Places*; *Annals of the AAG*, 74, 2
- Peet R., Thrift N., ed 1989.: *New Models in Geography, V. I, II*, Hyman
- Schultz H-D, 1998.: *Herder und Ratzel: Zwei Extreme, ein Paradigma?* *Erdkunde* Bd. 52
- Unwin T., 1992.: *The Place of Geography*; Longman
- Taafe J. E., 1974.: *The Spatial View in Context*; *Annals of the AAG*, Vol. 64, N. 1
- Tuan Y. F., 1974.: *Space and Place*; *Progress in Geography*; Arnold
- Tuan Y-F, 1976.: *Humanistic Geography*; *Ananls of the AAG*, Vol. 66 N. 2
- Vresk M., 1997.: *Uvod u geografiju. Razvoj, struktura, metodologija*; Školska knjiga
- Wendt B., 1978.: *Geographie-Gegenstand und Methode*; Ploetz
- Windhorst H-W, 1983.: *Geographische Innovations - und Diffusionsforschung*; *Erträge der Forschung*, Band 189, WB, Darmstadt
- Wirth E., 1979.: *Theoretische Geographie*, Teubner

SUMMARY

Rationalism and Empiricism in Geography

by

Milan Vresk

This work deals with the influence of rationalism and empiricism on the development of the geographic concept from the 19th century to our days. The author has pointed to the ideas of Decartes, Leibniz, Herder and Bacon.

The ideas of Decartes and German rationalists Leibniz and Herder are particularly significant for the development of the modern geography concept. They highly influenced the works of Humboldt and Ritter, and later those of some other geographers. Under their influence geography got the features of an idiographic historic-hermeneutic science. Its principal studying object is the Earth as a whole and its parts, regions.

Positivism and the concept of "new geography" developed on the basis of the ideas of Decartes, Newton and Bacon. New geography rests on the spatial concept. Its aim is explication of the space organization. In this connection, it aspires to explaining of the spatial structures, interactions and processes using general principles and theories established by the analysis of the facts from the real world using a scientific method.

The ideas of rationalism were revealed again during the development of the humanistic geography. Its starting point is the subjective world, its methodology is hermeneutics, and the object lifeworld, or place.

Primljeno (Received): 1-2-2000

Prihvaćeno (Accepted): 8-5-2000